

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת שבועות - דף כ

!!! לזכות הצלתו של החיל החטוף נלעד בן אביבה שליט !!!

עיונים על הדף

מהו עיקר הנדר האמור בתורה?

כמבאר בסוגיא לדעת אביו יש שבועה של מבטא ויש של איסור שהכוונה צורה של התפסה. ובשלהי העמוד הביא הגמ' סבר שכך הדין בנדר יש בו התפסה. ולדעת רבא מבואר שאף התפסה היא חלק מהנדר עצמו. מה ביאור הדבר. הר"ן מבאר בג' מקומות את ענין ההתפסה בנדר ועיקר הנדר האמור בתורה. בריש דבריו במסכת נדרים. בנדרים יד, ב. ולפינו בסוגיא יש לו שיטה עקרית. שיטת הר"ן (כ, א מדפ"ר ועי' שם לאורך כל דבריו והמסתעף להלכות שבועות ובהלכות נזירות וכד') להדיא, עיקר הנדר האמור בתורה הוא, ע"י התפסה. וזה כוונת הש"ס בכל מקום "עד שידור בדבר הנדור", והיות ועיקר הנדר האמור בתורה זה ע"י התפסה, צריך שידור בדבר הנדור, כמו שאומר על חפץ מסויים שיהיה "אסור כקרבן", שהרי קרבן אדם נודר או מתנדב, וחלות הקדושה באה ע"י מוצא שפתו, כך בנדר איסור יכול לאסור ע"י התפסה, וזה הוא עיקר הנדר. ובלא פרשה של "התפסה", לא היה יכול לאסור על עצמו את המותר. אלא לאחר שיוזעמים או מעיקר הנדר שאפשר להתפיס, אם איסור אדם בלא התפסה, אין הוא מותר מנדרו, כיון שהתחדשה פרשה של "דודת נדרים". מעתה, מצד אחד יש כח לאדם לאסור את המותר עליו, ע"י התפסה. מצד שני, אמנם אסר, אבל בלא התפסה, פרשת "דודת נדרים" מגלה לנו, שיכול לאסור על עצמו אף באופן שהוא לא מעיקר הנדר. לכן אומר הר"ן מי שאסור בלא התפסה אין זה מעיקר הנדר האמור בתורה אלא אסור אך ורק מצד "דודת נדרים", שנעשה כאומר יהיה אסור עלי קרבן. וצריך ללבן הטיב מה שייך "התפסה" בשבועה שנקטו בפשיטות בגמ' שאף בשבועה יש כזה דבר. ובאמת בר"ן על דבריו על הרי"ף מבואר שלא שייך להתפיס משבועה שהיא חיוב על האדם, לבין חפץ. ועי"ש. ועי' עוד מה שכתבנו בתחילת מסכת נדרים בעיונים לדף ב' ולדף ג'.

קביעת "צום גדליה"

שגלה אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו כיום שמת רבו כיום שנהרג בו גדליה בן אלקים וכו'. ונתת הר"ן בנדרים (ז, א) שחידוש הברייתא, שיכול להתפיס באופנים הזכרים אף שבתענית גדליה בין כך אסור באכילה. אולם חל נדרו מחמת שזה איסור דרבנן. ואף יש חידוש שיכול להתפיס ביום שמת בו אביו, שזה יום האסור רק לעצמו באכילה, ולא נדור לכולם.

כתב הרמ"א (בהקדמה לסי' תרב) ומתענים למחרת ר"ה והוא תענית ציבור. ובמחבר פסק הלכה זו בסי' (תקמט, א) חייבים להתענות וכו' ובל' בתשרי. ומקור ההלכה הוא מהגמ' ב"ר"ה דף (יח, ב) וצום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ולמה נכתב כאן (בסדר תעניות על חורבן בית אלווקים ועי' בבב"ז ובב"א בביאור זאת הקו') ללמדך ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלווקים ולמה נקרא שמו שביעי שהוא בחודש השביעי. (הקשו הט"א ועוד מאי קמ"ל מי הרגו מקרא מפורש הוא. ומי' בחשק שלמה דע"פ המבואר בפסוקים ישמעאל היה שליח של מלך בני עמון וא"כ היה אפשר לדון דילמא אגוס הוא דבבר שמוא יהרגו המלך א"כ לא שייך להגדיר את ההריגה על שמו קמ"ל. ועוד דקמ"ל דבשפיכת דמים הלכה יהרג ואל יעבור לכן קמ"ל דהריגת גדליה בן אחיקם מיוחסת לישמעאל בן נתניה ונקבע ללמדך ששקולה כנגד שריפת ביהמ"ק.) כתב בב"י (סי' תקמט) בשם רבינו ירוחם (נתיב יח, עמ' קסד) שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם אמרו כי ב"ר"ה נהרג ונדהה תעניתו ליום חול. עכ"ל. לפי"ז כתב בט"ז (תקמט) לחדש שאם יש ברית בצום גדליה שאין בעל הברית מתענה עד הלילה בדומה למבואר בסי' תקנט בתשעה באב הנדחה בעל ברית אינו משלים דיו"ט דידיה הוא.

וכתב הט"ז לחלק דבת"ב נדחה נראה לכל שחל בשבת ונדחה ליום א' וע"כ נשתנה דין ניכר משא"כ בצום גדליה פעם הראשון דחוהו וגזרו להתענות ביום ג' לפיכך אין יוצר לנו הדחיה ולכן אין דומה לת"ב הנדחה.

באליה רבה הביא (תקמט אות ו) שהראש יוסף נקט להתיר, וכן במאמר מרדכי (אות ב') הביא את הראש יוסף להתיר ודלא כדברי הט"ז וסיים דבריו שאין דברי הראש יוסף מוכרחים. ובשע"ת הביא את דברי הראש יוסף להתיר מחמת זה שאינו ביום שאירע בו.

בבית דוד (למורה"ר יוסף דוד משאלוניקי - סי' שית) כתב הרב"י בשם רבינו ירוחם שבר"ה נהרג גדליה בן אחיקם אלא שדחו התענית למצוא ר"ה. נראה דלמדו כן מדכתיב בירמי' (מא) ויהי בחודש השביעי בא ישמעאל בן נתניה וכו' ומדלא פי' בכמה לחודש ש"מ ב"ר"ה היה דכן משמע מילת חודש בשעת חידוש שכן פי' רד"ק על הפסוק תקעו בחודש שופר. עכ"ל. למעשה בגמ' נראה בפשיטות (ר"ה יח, ב) צום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו וע"ל הש"ס. מבואר שהיום ג' בתשרי היה זמן הריגתו של גדליה בן אחיקם.

בבה"ל (סי' תקמט ד"ה חייבים להתענות) כתב להוכיח מדברי הריטב"א שאינו נקרא צום נדחה ונפק"מ לחתן ובעל ברית ונקט כדברי הט"ז שצריך להשלים. והראיה מהריטב"א (תענית ל, ב) דכתב שנראה שחתן בכל אחד מהד' צומות צריך לצום דאע"פ דהוי רגל שלו מ"מ רגל דיחיד לא בטל מפני תענית ואבלות דרבים. ואם

כלל ד' צומות בחדא מחתא נקט הבה"ל דס"ל להריטב"א דאף צו"ג אינו מוגדר כנדחה. והנה לפום ריהטת דברי הט"ז דבריו צ"ע, שלפי הנדפס לפנינו נראה שהכוונה היא לחלק בין ניכר ללא ניכר, שבתשעה באב שנדחה ליום א' ידוע לכל שט' אב הוא ביום שב"ק, אולם מחמת שאין צמים בשבת יודעים הכל שנדחה הוא ליום א'. אבל בצום גדליה לא ידוע דחייבו וע"כ אין להקל לבעל ברית. והוא דבר תימה מהו החיבור בין ניכר או לא ניכר לנידון. בת"ב שידוע שהוא נדחה ולכן אפשר להקל וזאת משום דלשנה הבאה לא יבואו לטעות משום שלא יהיה ברית ואף אם יהיה ידעו שרק בנדחה אין משלים בעל ברית אולם בצום גדליה הרי ה"ג אם לא יהיה ברית יצום ומה בכך שהוא צום יותר קל מת"ב הרי בין כך קל הוא דאין מתחיל מבעוד יום וכו' ובין ת"ב ובין צו"ג כאשר לא יהיה ברית בשניהם יצומו ומה ענין המינכר דכתב הט"ז.

בשלמא יצו דברי הבה"ל שהוכיח מדברי הריטב"א יש כאן הגדרה חדשה בנדון דתענית ואבלות דרבים לא נדחה מחמת רגל דיחיד ומתא דכלל הריטב"א כולו תעניות בחדא מחתא הרי למדנו שאף צום גדליה בכלל התעניות הרגילות ולא מוגדר כנדחה. אולם לפי דברי הט"ז (הגון) שמינכר צ"ע מה ענינו מבוחר שמתחייב באופן שאכל שיעור אכילה (במאמר מרדכי ועוד) הביאו את דברי הט"ז בלי החלק של מינכר אלא בסתמא דאין לצום גדליה הגדרת נדחה משום שכך היתה קביעותו.

בתורה נזכרו ב' שבועות ביטוי ודרשו חכמים עוד ב' שבועות. **להבא להרע** או **להטיב** מפורש בתורה, והם אוכל ולא אוכל (להטיב הכוונה מעשה חיובי שאינו מצער היינו "אוכל", וכנגדו להרע היינו "לא אוכל"). **ורבינו חכמים** אף **לשעבר** אכלתי, ולא אכלתי. **לדעת ר"ע** נבשבע שלא אוכל ואכל כל שהוא מתחייב קרבן אף שאכל פחות מכזית, מחמת שחיובו על דיבורו. **נלדעת חכמים** מבוחר שמתחייב באופן שאכל שיעור אכילה בכזית, שזה השיעור להתחייב בכל איסורי אכילה.

"אוכל" כמבואר במשנה הכוונה **חיוב עתידי** לאכול, **והרי בלשון שבועה** משמע "שבועה משום אוכל לך" היינו לאסור שלא יאכל **ביאר אביו**, הלשון "אוכל" הכוונה לאכול, **ותלוי בניסבות** האמירה, לפעמים משמע שכוונתו, שלא יאכל כגון שמכריחים אותו לאכול. לפעמים משמע שכוונתו, כן לאכול **לרב אש**, אם אומר "אוכל לך", בודאי הכוונה "שאוכל" **אולם במשנה** אמר "אי אוכל" וכוונתו ש"לא אוכל", והחידוש, שלא אומרים שנתקל בלשוננו והתכוון לאכול.

מבואר בברייתא לשון התורה **"מבטא"** הכוונה לשבועה, וכן איסור הכוונה לשבועה, **והוסיפה הברייתא** שתלוי אם איסור הוא שבועה, חייב. ואם לא פוטר. **ביאר אביו** שכונת הברייתא לומר "איסור" אינו שבועה עצמית **אלא** התפסה לשבועה, ואם נוקטים שהתפסה לשבועה היא כשבועה הרי מי שיחלל דברו יתחייב, ואם אין מתפיס כמבואר שבועה מפיו לא יתחייב. **המקור למבטא** "או נפש כי תשבע לבטא בשפתיים", **ולגבי איסור** כתוב "כל נדר וכל שבועת איסור", א"כ משמע שאיסור זה שורש השבועה, **ביאר אביו** "או אסרה אסר על נפשה שבועה" משמע שהאיסור נאסר בדבר שכבר היה בשבועה. **שואלת הגמ'** והרי יש פסוק דומה לגבי "מבטא" "לכל אשר יבטא האדם בשבועה". **אלא ביאר אביו** "ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתייה אשר אסרה על נפשה" לא נאמר כאן לשון שבועה אלא לשון מבטא.

לדעת רבא, התפסה בשבועה אינה מוגדרת לשבועה, **ודברי הברייתא** שמבטא הכוונה לשבועה, ואיסור תלוי, אם הוציאו בלשון נדר, יהיה נדר, ואם הוציאו בלשון שבועה יהיה דינו כשבועה. **והמקור** "ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבועה". (הנפק"מ אם אמר "איסור כבר זז עלי, יהיה נדר. ואם אמר "איסור שלא אוכל כבר זז" יהיה נדר). **שבעה**, והנפק"מ לחיוב קרבן עולה (ויוד). **ונחלקו אביו ורבא** בדין מתפיס בשבועה בין האם כמבואר בשבועה או לא, **לאביו** כמבואר בשבועה מפיו, **לרבא** לאו כמבואר.

שאלו על רבא, מברייתא שמבואר האומר הרי עלי שלא אול בשר ושלא אשתה יין וכו' **ומבואר** איסור בצורה של התפסה בנדר, **לדעת אביו** מובן שניתן להעמיד בהתפסה כשם שיש התפסה בשבועה יש התפסה בנדר, **אלא רבא** איך יעמיד את הברייתא הרי לדעתו אין התפסה. **ביאר רבא**, שאין הכוונה בברייתא במתפיס בנדר, **אלא** לעיקור של נדר כפי דברי שמואל שאמר שכדי לידור צריך לאסור בדבר הנדור שאמר תורה "איש כי ידור נדר לך" שצורת עיקר הנדר על דבר נדור כבר. **האמור בברייתא** "כיום שמת בו אביו" אין בו חידוש, **אלא** נכתב אגב "יום שמת בו גדליה בן אחיקם" שהיה צד שיום זה אסור בין כך מחמת הצום, ולכן בלא היה מוגדר כמתפיס בנדר, קמ"ל. ואף שיטת ריו"ח כדברי רבא שאסור שאמר בלשון שבועה יהיה שבועה, שאמר רבין **בשם ריו"ח** "מבטא לא אוכל לך" או "איסור לא אוכל לך" הרי הם לשונות של שבועה.

אמר רב דימי בשם ריו"ח, **שבועת שקר** להבא "אוכל" או "לא אוכל" ועבר על השבועה, **אזהרתו** "ולא תשבעו בשמי לשקר". **שבועת שוא** לשעבר "אכלתי" ולא אכלתי, **אזהרתו** "לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא". על איסור נדרים עובר "לא יחל דברו". **שאלו על רב דימי**, מבואר בברייתא "שוא ושקר אחד הן" ולכאורה הכוונה, שוים לשעבר, ומדוע אמר ששקר זה רק להבא. **מבארת הגמ'**, שבאמת שוא ושקר כל אחד זענינו ומה שנאמר שהם שוים, ולכן ביהס למה שנתאמר בדיבור אחד, כמו לגבי שבת "זכור" ו"שמור" בדיבור אחד, כך לגבי שבועה "עד שקר" ו"עד שוא". **שואלת הגמ'**, לגבי שבת יש נפק"מ **כדברי רב אדא בר אבהו** שבא לחייב נשים בקידוש היום בשבת מצד כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. **אבל** לגבי עד שקר ועד שוא מדוע נאמר בדיבור אחד. **אלא ביארת הגמ'**, ישנו בברייתא שהם שוים, כשם שלוקה על שוא כך לוקה על שקר. **ונקטת הגמ'** שצריך לומר להם כשם שלוקה על שקר לוקה על שוא, והיה מקום לומר **כפי שהקשה ר"פ לאביו**, שלא יהיה כפרה על חטא זה, קמ"ל שיש מלקות. **או שביאור הברייתא**, כשם שיש קרבן על שקר, כך יש קרבן על שוא, **כשיתר ר"ע** שמחייב לשעבר כלהבא. **שאלו על ר"ע** "שבועת שוא" הכוונה נשבע לשנות את הידוע. ו"שבועת שקר" הכוונה נשבע להחליף (משמע לשעבר שלא כדברי רב דימי), **וביאר** שהכוונה נשבע ומחליף וענינו להבא.